

Міністерство освіти і науки України

Модельна навчальна програма курсу
«Релігія і влада: як віра формує суспільство. Профільна середня освіта. Основний / Поглиблений рівень»
для закладів загальної середньої освіти

(авт. Карась І. П.)

«Рекомендовано Міністерством освіти і науки України»
(наказ Міністерства освіти і науки України від 11.06.2026 №927)

2026 р.

Модельна навчальна програма
курсу
«Релігія і влада: як віра формує суспільство.
Профільна середня освіта. Основний / Поглиблений рівень»
для закладів загальної середньої освіти

Рівень освіти: профільна середня освіта.

Клас: 10, 11 або 12

Освітня галузь: громадянська та історична освітня галузь.

ВСТУПНА ЧАСТИНА

Модельна навчальна програма «Релігія і влада: як віра формує суспільство. Профільна середня освіта. Основний / Поглиблений рівень» (далі – Програма) належить до громадянської та історичної освітньої галузі та реалізує її компетентнісний потенціал, визначений Державним стандартом профільної середньої освіти. Курс забезпечує реалізацію частини вимог до обов'язкових результатів навчання у громадянській та історичній освітній галузі (Додаток 18 Державного стандарту).

Програма призначена для викладання курсу за вибором у 10–12 класах закладів загальної середньої освіти в межах профільного навчання. Курс реалізується за умови його вибору здобувачами освіти та закладом освіти й може викладатися як у межах обов'язкових освітніх компонентів за обраним профілем навчання, так і коштом навчальних годин для вибіркового освітнього компонента. Програма може реалізовуватися в 10, 11 або 12 класі залежно від освітньої програми закладу освіти, профілю навчання та кількості навчальних годин, передбачених для вибіркового освітнього компонента. Зміст і види навчальної діяльності адаптуються до вікових особливостей, попереднього освітнього досвіду та рівня підготовки здобувачів освіти.

Програма може бути адаптована до різних рівнів навчання (основного або поглибленого) шляхом варіювання обсягу навчального матеріалу, рівня складності змісту та способів організації навчальної діяльності. На основному рівні акцент робиться на формуванні базового розуміння взаємодії релігії, влади та суспільства, розвитку навичок аналізу джерел і суспільних процесів. На поглибленому рівні передбачається розширення аналітичної, дослідницької та проектної

діяльності, ускладнення джерельної бази, залучення контроверсійних суспільних і історичних тем, а також підвищення рівня самостійності здобувачів освіти.

Очікувані результати навчання реалізуються з урахуванням вікових особливостей, попереднього освітнього досвіду та рівня підготовки здобувачів освіти. У 10 класі доцільно акцентувати увагу на формуванні базового розуміння релігії як суспільного явища, розвитку навичок аналізу історичних джерел та встановлення зв'язків між релігією і суспільством. При викладанні у 11–12 класах рекомендується посилювати дослідницький компонент, роботу з контроверсійними питаннями, аналіз складних суспільних і політичних процесів, а також виконання самостійних аналітичних і проєктних завдань. Логіка реалізації Програми передбачає поступове ускладнення навчальної діяльності: від базового розуміння понять і процесів – до критичного аналізу, самостійного дослідження та аргументованого оцінювання суспільних явищ.

Актуальність Програми зумовлена необхідністю формування в здобувачів освіти цілісного уявлення про роль релігії як важливого чинника історичного розвитку суспільства, політичних процесів і соціальних трансформацій. У сучасному світі релігія продовжує впливати на політику, міжнародні відносини, суспільні конфлікти, процеси ідентичності та громадянської взаємодії, що потребує її осмислення на основі історичного досвіду, критичного аналізу та поваги до прав людини.

Курс дає змогу дослідити, як релігійні уявлення, інституції та практики впливали на формування держав, політичних режимів, правових систем і суспільних відносин у різні історичні періоди. Особлива увага приділяється взаємодії релігії та влади, використанню релігії як ресурсу легітимації влади, міжрелігійним конфліктам, питанням свободи совісті, толерантності, міжкультурного діалогу та співіснування різних спільнот у багатокультурному суспільстві.

Програма спрямована на розвиток критичного мислення, вміння працювати з різними видами джерел, аналізувати й інтерпретувати інформацію, виявляти маніпуляції та пропаганду, а також формування відповідальної громадянської позиції, поваги до свободи совісті, людської гідності та культурного різноманіття.

Програма враховує принципи інклюзивності, недискримінації, поваги до різноманіття соціального досвіду та травмоутливого підходу до навчання. Під час реалізації курсу доцільно використовувати приклади участі жінок і чоловіків у релігійному, громадському, культурному та політичному житті, звертати увагу на різні соціальні, мовні, культурні й регіональні досвіди, а також формувати здатність критично оцінювати стереотипи, дискримінаційні висловлювання та мову ворожнечі.

Під час опрацювання тем, пов'язаних із релігійними конфліктами, війнами, дискримінацією, переслідуванням релігійних спільнот або травматичним історичним досвідом, рекомендується дотримуватися принципів етичної комунікації, безпечної дискусії та поваги до особистого досвіду здобувачів освіти. Освітній процес має забезпечувати

доступність, підтримку та можливість адаптації навчальних матеріалів і форматів діяльності відповідно до індивідуальних освітніх потреб.

Програма передбачає можливість індивідуалізації навчання через вибір здобувачами освіти тем дослідження, джерел інформації, форматів представлення результатів і рівня складності окремих завдань.

Метою Програми є формування в здобувачів освіти цілісного розуміння взаємодії релігії, влади та суспільства, розвиток умінь аналізувати історичні та сучасні процеси, працювати з різними видами джерел, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки та застосовувати набуті знання для пояснення сучасних суспільних явищ.

Курс спрямований на формування уявлення про релігію як чинник історичного розвитку суспільства, дослідження взаємодії релігії та влади в різні історичні періоди, аналіз ролі релігії у формуванні політичних систем, культур і соціальних практик. Важливим завданням Програми є розвиток умінь працювати з історичними джерелами різних типів, встановлювати причиново-наслідкові зв'язки між релігійними процесами та суспільними змінами, критично оцінювати інформацію, виявляти маніпуляції та застосовувати набуті знання для аналізу сучасних суспільних процесів. Курс також сприяє формуванню поваги до свободи совісті, толерантності, культурного різноманіття та розвитку відповідальної громадянської позиції.

Зміст Програми побудовано за проблемно-тематичним принципом і охоплює питання релігії як соціального та історичного явища, взаємодії релігії та влади в різні історичні періоди, трансформації ролі релігії у модерну добу, релігії та політики у XX–XXI століттях, релігійного чинника у сучасних конфліктах і глобалізованому суспільстві. Особливістю курсу є поєднання історичного, громадянського, культурологічного та соціального підходів до вивчення суспільних процесів.

Реалізація Програми ґрунтується на компетентнісному, діяльнісному, проблемно-орієнтованому, міждисциплінарному, дослідницькому та ціннісно орієнтованому підходах. Освітній процес передбачає активне залучення здобувачів освіти до аналізу історичних і сучасних кейсів, роботи з джерелами різних типів, участі в дискусіях і дебатах, моделювання суспільних і політичних ситуацій, виконання дослідницьких і проєктних завдань, а також використання цифрових інструментів і медіаресурсів.

Програма складається зі вступної частини, основної частини (очікувані результати навчання, зміст навчального матеріалу та види навчальної діяльності) та прикінцевої частини, що містить рекомендації щодо оцінювання результатів навчання та організації освітнього процесу.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Очікувані результати	Пропонований зміст	Приклади видів навчальної діяльності
Тема 1. Релігія як чинник історичного розвитку суспільства		
<p>пояснює особливості сприйняття перебігу, цінності часу різними спільнотами в різні історичні періоди [12 ПО 1.1.1-1]</p> <p>виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ і процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб [12 ПО 1.2.1-1]</p> <p>обґрунтовує нелінійність, багатоваріантність історичного розвитку [12 ПО 1.2.1-1 П]</p> <p>характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноти [12 ПО 1.2.1-3]</p> <p>виявляє тенденції розвитку суспільства, характерні для певної епохи/періоду [12 ПО 1.3.2-1]</p> <p>оцінює історичні зміни [12 ПО 1.3.2-2]</p> <p>виявляє відмінності інтерпретацій в історичних джерелах відповідно до їх місця, часу та обставин походження, авторства і мети створення [12 ПО 3.1.1-1]</p> <p>виявляє і оцінює інформаційні маніпуляції і пропаганду, ідентифікує упереджені погляди і припущення у джерелах інформації [12 ПО 3.2.2-2]</p> <p>систематизує соціальну і історичну інформацію (за самостійно обраними критеріями) в таблиці,</p>	<p>1. Чому релігія є одним із ключових факторів історії Релігія як соціальний інститут і система вірувань: базові ознаки. Релігія як спосіб пояснення світу і регулювання поведінки людей. Релігія як фактор тривалості (традиції) та змін (реформації, розколи).</p> <p>2. Релігія і влада: механізми впливу Легітимація влади через релігію (божественне походження влади, сакралізація правителя). Релігія як інструмент політичного контролю і соціального порядку. Взаємодія релігійних і політичних інституцій (церква і держава).</p> <p>3. Релігія та формування ідентичності Релігійна ідентичність як частина особистої та колективної ідентичності. Релігія і нація: роль у формуванні спільнот. Конфесійні поділи та їх вплив на суспільство.</p> <p>4. Релігія і насильство Релігія як чинник конфліктів: релігійні війни, переслідування, дискримінація. Використання релігії для виправдання</p>	<p><u>Мінімальний перелік</u> актуалізація уявлень учнівства про релігію (мозковий штурм); формулювання запитань до курсу («що хочу зрозуміти?»); визначення ролі релігії в історичних процесах (на конкретних прикладах); розрізнення понять «релігія», «ідеологія», «культура» (робота з визначеннями та прикладами); аналіз простого історичного кейсу (як релігія вплинула на подію або процес).</p> <p><u>Рекомендований перелік (за видами діяльності)</u> <i>Аналітична діяльність</i> аналіз проблемних ситуацій («чи може релігія бути причиною війни або єдності?»); порівняльний аналіз: релігія vs ідеологія (у формі таблиці або схеми); аналіз історичних прикладів впливу релігії на владу та суспільство. <i>Робота з джерелами</i> робота з текстовими та візуальними джерелами (уривки</p>

<p>діаграми, графіки тощо [12 ГЮ 4.1.1-1] формулює судження на основі критеріїв, принципів і цінностей [12 ГЮ 4.2.1-1 П] обґрунтовує власні судження, висновки, оцінки [12 ГЮ 4.2.2-2] пояснює взаємодію політичних, економічних, соціальних і культурних чинників у розвитку суспільства [12 ГЮ 4.3.2-3] оцінює вплив належності до різних спільнот на власні погляди, цінності, громадянську позицію і поведінку [12 ГЮ 5.1.1-1] доводить негативний вплив соціальних упереджень на забезпечення миру, стабільності, прав людини [12 ГЮ 5.3.2-1 П]</p>	<p>насильства. Релігія як ресурс миру та солідарності (альтернативна роль).</p> <p>5. Релігія, ідеологія і культура: співвідношення понять Релігія і ідеологія: спільне і відмінне. Релігія як складник культури. Світські ідеології як «квазірелігії» (націоналізм, комунізм тощо – на базовому рівні без переважаності).</p> <p>6. Як працювати з релігією як історичним фактором Джерела для вивчення релігії (тексти, пам'ятки, свідчення). Аналіз прикладів: як релігія впливала на конкретні історичні події. Розрізнення фактів, інтерпретацій і маніпуляцій у темах, пов'язаних із релігією.</p>	<p>релігійних текстів, зображення, висловлювання); визначення ролі релігії у джерелі (функція, вплив, контекст); виявлення інтерпретацій і можливих маніпуляцій. <i>Дослідницька діяльність</i> міні-дослідження: один історичний приклад впливу релігії (індивідуально або в групах); формулювання дослідницьких запитань і коротких висновків; представлення результатів у вигляді короткого повідомлення або постера. Візуалізація та структурування інформації створення інтелект-карти «де і як релігія впливає на життя суспільства»; побудова схем взаємодії «релігія – влада – суспільство». <i>Комунікативна діяльність</i> участь у дискусії: «чи може суспільство існувати без релігії?»; аргументоване висловлення позиції з використанням прикладів; обговорення різних точок зору. <i>Рефлексивна діяльність</i> формування власної позиції: «що для мене означає релігія як явище?» (усно або письмово); коротка письмова рефлексія після теми (що змінилось у</p>
--	--	---

		розумінні).
Тема 2. Релігія і влада в історичній перспективі		
<p>визначає тривалість (хронологічні межі) історичних явищ і процесів [12 ПО 1.1.2-1]</p> <p>застосовує критерії періодизації історичного минулого [12 ПО 1.1.2-2]</p> <p>виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ і процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб [12 ПО 1.2.1-1]</p> <p>обґрунтовує нелінійність, багатоваріантність історичного розвитку [12 ПО 1.2.1-1 П]</p> <p>встановлює вплив особистості на історію [12 ПО 1.2.1-2]</p> <p>характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноти [12 ПО 1.2.1-3]</p> <p>виокремлює етапи історичних процесів на основі усталених критеріїв [12 ПО 1.3.1-1]</p> <p>виявляє тенденції розвитку суспільства, характерні для певної епохи/періоду [12 ПО 1.3.2-1]</p> <p>оцінює історичні зміни [12 ПО 1.3.2-2]</p> <p>систематизує соціальну і історичну інформацію (за самостійно обраними критеріями) в таблиці, діаграми, графіки тощо [12 ПО 4.1.1-1]</p> <p>оцінює історичні процеси на основі їх передумов,</p>	<p>1. Релігія як джерело легітимації влади у давніх цивілізаціях Уявлення про божественне походження влади. Давній Єгипет: фараон як бог і носій сакральної влади. Месопотамія: божественне походження законів (закони Хаммурапі). Давній Китай: концепція «мандату Неба» як умови легітимності влади. Роль релігії у підтриманні соціального порядку.</p> <p>2. Релігія і влада в античному світі Релігія як елемент державної політики у Давній Греції та Римі. Культ імператора в Римській імперії як форма політичної лояльності. Переслідування християн: причини та наслідки. Християнізація імперії за Костянтина: зміна ролі релігії у державі.</p> <p>3. Церква як політичний інститут у середньовічній Європі Папство як центр духовної і політичної влади. Взаємовідносини церкви і світської влади. Інвеститурна боротьба: конфлікт за контроль над владою. Інквізиція як механізм контролю і</p>	<p><u>Мінімальний перелік</u> аналіз фрагментів священних текстів (визначення цінностей і норм); порівняння вірувань різних історичних епох; робота з картою поширення релігій; визначення ролі релігії у різних історичних періодах (на прикладах); встановлення зв'язку між релігією та владою у конкретних історичних ситуаціях.</p> <p><u>Рекомендований перелік (за видами діяльності)</u> <u>Аналітична діяльність</u> аналіз історичних ситуацій: як релігія легітимізує або обмежує владу; порівняльний аналіз моделей взаємодії «релігія – влада» (давні цивілізації, середньовіччя, сучасність); аналіз причин і наслідків релігійних конфліктів. <u>Робота з джерелами</u> робота з уривками релігійних і правових текстів (закони Хаммурапі, едикти, церковні документи);</p>

<p>перебігу і результатів [12 ГЮ 4.1.3-1] формулює судження на основі критеріїв, принципів і цінностей [12 ГЮ 4.2.1-1 П] аналізує аргументацію та пояснює критерії її оцінювання [12 ГЮ 4.2.2-1] обґрунтовує власні судження, висновки, оцінки [12 ГЮ 4.2.2-2] пояснює взаємодію політичних, економічних, соціальних і культурних чинників у розвитку суспільства [12 ГЮ 4.3.2-3] обґрунтовує необхідність захисту прав і гідності людини [12 ГЮ 5.2.1-1]</p>	<p>підтримання єдності віри.</p> <p>4. Релігія і влада на українських землях Київська митрополія та князівська влада. Берестейська унія 1596 року: релігійний і політичний виміри. Православна церква і козацька держава. Роль церкви у формуванні української еліти.</p> <p>5. Реформація як перелом у відносинах релігії і влади Причини Реформації та критика католицької церкви. Мартін Лютер і формування нових релігійних підходів. Утворення протестантських церков і зміна ролі держави. Релігійні війни в Європі як наслідок конфесійного поділу.</p> <p>6. Секуляризація і формування світських держав (XVII–XIX ст.) Ідеї Просвітництва і критика ролі церкви в політиці. Французька революція: обмеження впливу церкви. Формування принципу відокремлення церкви від держави. Зміна ролі релігії у суспільному житті.</p> <p>7. Релігія і влада у XX–XXI ст. Тоталітарні режими і контроль над релігією (переслідування,</p>	<p>інтерпретація історичних джерел (визначення ролі релігії у владі); виявлення позиції автора джерела та можливих упереджень. <i>Дослідницька діяльність</i> міні-дослідження: одна історична модель взаємодії релігії і влади; аналіз кейсу (наприклад: Реформація або Французька революція); формулювання висновків щодо ролі релігії у зміні політичних систем. <i>Візуалізація та структурування інформації</i> створення інфографіки «як релігія пояснює світ і впливає на владу»; побудова схем «еволюція взаємин релігії і держави»; робота з історичними картами (поширення релігій, конфлікти). <i>Моделювання та творча діяльність</i> моделювання «системи вірувань» для умовної спільноти та її впливу на владу; створення сценарію: «як виглядатиме держава з різними моделями взаємодії релігії і влади». <i>Комунікативна діяльність</i> обговорення: «чи може влада існувати без релігійного підґрунтя?»;</p>
---	--	--

	<p>підпорядкування).</p> <p>Релігійна політика радянської влади. Ліквідація УГКЦ у 1946 році.</p> <p>Теократичні держави (на прикладі Ірану).</p> <p>Світські держави Європи: моделі взаємодії держави і релігії.</p> <p>Використання релігії в сучасній політиці та конфліктах.</p> <p>Релігійне життя в Україні у кінці XX-XXI ст. Відновлення релігійної свободи після 1991 року. Томос про автокефалію ПЦУ як суспільно-політична подія.</p>	<p>дискусія: «що небезпечніше – союз релігії і влади чи їх повне розділення?»;</p> <p>аргументоване представлення позиції з використанням історичних прикладів.</p> <p><i>Рефлексивна діяльність</i></p> <p>формулювання висновку: як змінювалася роль релігії в історії; оцінювання впливу релігії на сучасне суспільство;</p> <p>коротка письмова рефлексія після теми.</p>
Тема 3. Релігія і конфлікти: від війн до діалогу		
<p>виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ і процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб [12 ПО 1.2.1-1]</p> <p>обґрунтовує нелінійність, багатоваріантність історичного розвитку [12 ПО 1.2.1-1 П]</p> <p>характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноти [12 ПО 1.2.1-3]</p> <p>визначає природні і соціальні фактори, що сприяли формуванню історико-географічних, економічних та етнічних регіонів, кордонів держав, встановленню торговельних відносин і міжетнічної взаємодії, розгортанню процесів глобалізації [12 ПО 2.2.1-1]</p> <p>досліджує збіги і розбіжності між даними різних джерел і позиціями авторів [12 ПО 3.2.2-1]</p>	<p>3.1. Причини релігійних конфліктів</p> <p>Поєднання релігійних, політичних і економічних чинників.</p> <p>Релігія як маркер ідентичності та мобілізації.</p> <p>Формування протиставлення «свій – чужий» на основі віри.</p> <p>Маніпуляція релігією у політичних інтересах.</p> <p>3.2. Релігійні війни у середньовіччі (XI–XIII ст.)</p> <p>Хрестові походи: причини (релігійні, політичні, економічні); учасники; основні події; наслідки.</p> <p>Взаємодія і конфлікти між християнським і мусульманським світом.</p>	<p><u>Мінімальний перелік</u></p> <p>аналіз причин і наслідків релігійних конфліктів;</p> <p>робота з історичними картами; порівняння історичних і сучасних конфліктів;</p> <p>встановлення взаємозв'язку між релігійними та політичними чинниками;</p> <p>визначення ролі релігії у конкретних конфліктах.</p> <p><u>Рекомендований перелік (за видами діяльності)</u></p> <p><i>Аналітична діяльність</i></p> <p>аналіз причин релігійних конфліктів (релігійні vs політичні vs економічні);</p> <p>порівняльний аналіз історичних і сучасних конфліктів;</p>

<p>виявляє і оцінює інформаційні маніпуляції і пропаганду, ідентифікує упереджені погляди і припущення у джерелах інформації [12 ГЮ 3.2.2-2]</p> <p>пояснює взаємодію політичних, економічних, соціальних і культурних чинників у розвитку суспільства [12 ГЮ 4.3.2-3]</p> <p>оцінює історичні процеси на основі їх передумов, перебігу і результатів [12 ГЮ 4.1.3-1]</p> <p>обґрунтовує власні судження, висновки, оцінки [12 ГЮ 4.2.2-2]</p> <p>узагальнює контроверсійні судження і оцінки минулого, сучасних суспільних процесів для формулювання власних висновків та аргументації [12 ГЮ 4.3.2-2]</p> <p>визначає основні політичні, правові, соціокультурні та інші чинники, які впливають на дотримання прав людини і принципів демократії в Україні та світі [12 ГЮ 5.2.2-2 П]</p> <p>ідентифікує прояви дискримінації та утисків [12 ГЮ 5.3.2-1]</p> <p>доводить негативний вплив соціальних упереджень на забезпечення миру, стабільності, прав людини [12 ГЮ 5.3.2-1 П]</p> <p>висловлює аргументовану думку щодо різних аспектів громадсько-політичного життя в Україні та світі [12 ГЮ 6.3.1-3]</p> <p>застосовує історичні знання для дослідження сучасних явищ, подій і процесів</p>	<p>Релігія як фактор війни і культурного обміну.</p> <p>3.3. Релігійні конфлікти раннього Нового часу (XVI–XVII ст.) Протистояння католиків і протестантів. Релігійні війни у Франції. Тридцятилітня війна: поєднання релігійних і політичних інтересів; наслідки для Європи. Перехід до політичної рівноваги і толерантності.</p> <p>3.4. Релігія і колоніалізм (XVI–XIX ст.) Місіонерська діяльність у Америці, Африці, Азії. Насильницьке навернення і знищення місцевих вірувань. Релігія як інструмент культурного підкорення. Взаємодія культур і релігій у колоніальному контексті.</p> <p>3.5. Релігійний фактор у конфліктах XX ст. Використання релігійної риторики в ідеологіях. Антисемітизм і Голокост: релігійні та расові аспекти. Релігія в умовах світових воєн. Обмеження і контроль релігії у тоталітарних режимах.</p>	<p>аналіз наслідків релігійних війн для суспільства. <i>Робота з джерелами та інформацією</i> робота з історичними картами (хрестові походи, релігійні війни, сучасні конфлікти); аналіз текстових і візуальних джерел; аналіз новин із виявленням релігійного чинника; критичне оцінювання інформації (факти vs інтерпретації). <i>Дослідницька діяльність</i> міні-дослідження одного конфлікту (історичного або сучасного); визначення ролі релігії у конфлікті; формулювання висновків про причини і наслідки. <i>Моделювання та рольова діяльність</i> моделювання переговорів між сторонами конфлікту; рольова гра (представники різних сторін конфлікту); пошук компромісних рішень. <i>Візуалізація та структурування інформації</i> створення карти «гарячих точок» із поясненням причин; побудова схем «причини – перебіг – наслідки конфлікту»;</p>
--	--	--

<p>[12 ПЮ 6.3.1-3 П]</p>	<p>3.6. Релігія і сучасні конфлікти (кінець ХХ – ХХІ ст.) Ізраїльсько-палестинський конфлікт: релігійний, політичний, територіальний виміри. Протистояння сунітів і шиїтів. Релігійний фактор у тероризмі. Поєднання релігійних і нерелігійних причин конфліктів.</p> <p>3.7. Релігія як ресурс миру і діалогу Міжрелігійний діалог: принципи і значення. Роль релігійних лідерів у врегулюванні конфліктів. Приклади миротворчих ініціатив. Релігія як ресурс солідарності і взаєморозуміння.</p> <p>3.8. Релігійний чинник у російсько-українській війні Використання релігійної риторики в російській пропаганді. Позиція різних релігійних спільнот щодо війни. Релігійна свобода на окупованих територіях. Міжконфесійна солідарність під час війни.</p>	<p>створення порівняльних таблиць конфліктів. <i>Комунікативна діяльність</i> обговорення: «чи є релігія причиною конфліктів чи лише приводом?»; дискусія: «чи можливий світ без релігійних конфліктів?»; аргументоване представлення позиції. <i>Рефлексивна діяльність</i> оцінювання ролі релігії у конфліктах; формулювання висновків про можливості мирного співіснування; коротка письмова рефлексія.</p>
Тема 4. Релігія і ідентичність: від особистого до суспільного		
<p>виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ і процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб</p>	<p>4.1. Релігія як чинник формування ідентичності Поняття ідентичності: особиста і колективна.</p>	<p><i>Мінімальний перелік</i> аналіз ролі релігії у формуванні ідентичності; дослідження історичних</p>

<p>[12 ПО 1.2.1-1] характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноти</p> <p>[12 ПО 1.2.1-3] виявляє зміни в розташуванні просторово-історичних об'єктів, зміни територій розселення етнічних спільнот, кордонів державних утворень</p> <p>[12 ПО 2.1.1-2] зіставляє події, явища і процеси української та світової історії; визначає їх взаємовпливи</p> <p>[12 ПО 4.1.3-2] формулює судження на основі критеріїв, принципів і цінностей</p> <p>[12 ПО 4.2.1-1 П] обґрунтовує власні судження, висновки, оцінки</p> <p>[12 ПО 4.2.2-2] пояснює взаємодію політичних, економічних, соціальних і культурних чинників у розвитку суспільства</p> <p>[12 ПО 4.3.2-3] оцінює вплив належності до різних спільнот на власні погляди, цінності, громадянську позицію і поведінку</p> <p>[12 ПО 5.1.1-1] аргументує власну належність і належність інших осіб до української нації</p> <p>[12 ПО 5.1.1-2] оцінює власну громадянську позицію, стереотипи, упередження і чинники впливу на їх формування</p> <p>[12 ПО 5.1.1-2 П] доводить та ілюструє прикладами цінність інклюзії різних груп і різноманітності в суспільстві</p> <p>[12 ПО 5.3.1-1] висловлює аргументовану думку щодо різних</p>	<p>Особиста ідентичність: віра як частина світогляду людини; релігійні цінності та моральні орієнтири. Колективна ідентичність: релігійна громада, конфесія; роль спільної віри у формуванні спільнот.</p> <p>4.2. Релігія як маркер «свого» і «чужого» Релігія як основа розмежування спільнот у різні історичні періоди. Формування протиставлення «ми – вони». Релігійні символи, мова, обряди як ознаки належності. Релігія як фактор конфліктів і солідарності.</p> <p>4.3. Релігія і формування європейських спільнот (XVI–XIX ст.) Наслідки Реформації для Європи. Поділ Європи на католицькі і протестантські регіони. Вплив релігії на політичну карту Європи. Релігія як основа державної ідентичності.</p> <p>4.4. Релігія і українська ідентичність (X–XXI ст.) Запровадження християнства на Русі як цивілізаційний вибір. Роль православ'я у формуванні культурної та політичної традиції. Греко-католицька церква і національний</p>	<p>прикладів (Європа, Україна); обговорення впливу релігії на культуру; визначення елементів релігійної ідентичності; встановлення зв'язку між релігією та суспільними процесами.</p> <p><u>Рекомендований перелік (за видами діяльності)</u> <i>Аналітична діяльність</i> аналіз ролі релігії у формуванні особистої та колективної ідентичності; порівняльний аналіз ідентичностей різних спільнот; визначення впливу релігії на політичні та культурні процеси. <i>Робота з джерелами та культурними об'єктами</i> аналіз архітектурних пам'яток (храми, монастирі); робота з творами мистецтва (іконопис, музика, тексти); інтерпретація культурних символів і їх значення. <i>Дослідницька діяльність</i> міні-дослідження традицій власної громади; дослідження ролі релігії в українській історії; вивчення релігійної ідентичності в діаспорах. <i>Візуалізація та структурування</i></p>
--	---	---

<p>аспектів громадсько-політичного життя в Україні та світі [12 ПЮ 6.3.1-3] застосовує історичні знання для дослідження сучасних явищ, подій і процесів [12 ПЮ 6.3.1-3 П]</p>	<p>розвиток. Релігія в умовах бездержавності та національного руху. Сучасні релігійні процеси в Україні та їх вплив на ідеї. Православні, греко-католики, протестанти, мусульмани та юдеї в Україні. Кримськотатарський народ і іслам як елемент ідентичності. Релігійне різноманіття як складник української політичної нації. нтичність.</p> <p>4.5. Релігія і культура Вплив релігії на архітектуру (храми, монастирі як центри життя). Релігійні мотиви в мистецтві: іконопис; музика; література. Релігія як джерело культурних символів і смислів.</p> <p>4.6. Релігія у повсякденному житті Релігійні свята (Різдво, Великдень, Рамадан тощо). Обряди і традиції як частина культури. Моральні норми, сформовані під впливом релігії. Зміни ролі релігії у повсякденному житті в сучасному світі.</p> <p>4.7. Релігія і міграційні процеси (XIX–XXI ст.) Релігія як чинник збереження</p>	<p><i>інформації</i> створення «профілю ідентичності» (чинники формування); візуалізація «релігія в культурному просторі»; побудова схем «релігія – культура – ідентичність». <i>Комунікативна діяльність</i> обговорення: «чи можна бути частиною культури без релігії?»; дискусія: «релігія більше об’єднує чи розділяє?»; представлення результатів досліджень. <i>Рефлексивна діяльність</i> осмислення власної ідентичності та її складників; оцінювання ролі релігії у власному середовищі; коротка письмова рефлексія.</p>
---	--	---

	ідентичності в діаспорах. Релігійні громади в еміграції. Взаємодія різних релігій у багатокультурних суспільствах. Виклики і можливості міжкультурного співіснування.	
Тема 5. Релігія і тоталітаризм: контроль, пропаганда і спротив		

<p>виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ і процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб [12 ГЮ 1.2.1-1] характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноти [12 ГЮ 1.2.1-3] досліджує збіги і розбіжності між даними різних джерел і позиціями авторів [12 ГЮ 3.2.2-1] виявляє і оцінює інформаційні маніпуляції і пропаганду, ідентифікує упереджені погляди і припущення у джерелах інформації [12 ГЮ 3.2.2-2] оцінює історичні процеси на основі їх передумов, перебігу і результатів [12 ГЮ 4.1.3-1] формулює судження на основі критеріїв, принципів і цінностей [12 ГЮ 4.2.1-1 П] аналізує аргументацію та пояснює критерії її оцінювання [12 ГЮ 4.2.2-1] обґрунтовує власні судження, висновки, оцінки [12 ГЮ 4.2.2-2] пояснює взаємодію політичних, економічних, соціальних і культурних чинників у розвитку суспільства [12 ГЮ 4.3.2-3] визначає відповідальність за свої дії [12 ГЮ 5.1.2-1] обґрунтовує необхідність захисту прав і гідності людини</p>	<p>5.1. Тоталітаризм як політична система (XX ст.) Ознаки тоталітаризму: повний контроль над суспільством і людиною. Ідеологія як інструмент влади. Конкуренція держави і релігії за вплив на світогляд і поведінку. Релігія як альтернатива державній ідеології.</p> <p>5.2. Політика СРСР щодо релігії Державний атеїзм як складова ідеології. Закриття храмів, знищення релігійних інституцій. Репресії проти духовенства і віруючих. Антирелігійна пропаганда та формування нового світогляду. Контроль і часткове підпорядкування релігійних структур державі.</p> <p>5.3. Нацистська Німеччина і релігія Спроби підпорядкування церков державі. Використання релігійних мотивів і символів у пропаганді. Переслідування окремих релігійних груп. Конфлікт між релігійними переконаннями і нацистською ідеологією.</p> <p>5.4. Релігія як інструмент тоталітарної політики Використання віри для мобілізації населення.</p>	<p><u>Мінімальний перелік</u> аналіз політики тоталітарних режимів щодо релігії; робота з історичними джерелами; визначення форм опору; встановлення причиново-наслідкових зв'язків між політикою і релігією; пояснення ролі релігії у тоталітарних системах.</p> <p><u>Рекомендований перелік (за видами діяльності)</u> <u>Аналітична діяльність</u> аналіз політики СРСР і нацистської Німеччини щодо релігії (порівняння); визначення ролі релігії як конкурента ідеології; аналіз причин і наслідків репресій проти релігійних спільнот. <u>Робота з джерелами</u> аналіз документів, свідчень, спогадів очевидців; інтерпретація джерел (позиція, контекст, мета); виявлення пропагандистських елементів. <u>Дослідницька діяльність</u> міні-дослідження: приклад релігійного опору тоталітарному режиму; дослідження ролі конкретних</p>
--	--	--

<p>[12 ГЮ 5.2.1-1] доводить негативний вплив соціальних упереджень на забезпечення миру, стабільності, прав людини</p> <p>[12 ГЮ 5.3.2-1 П] висловлює аргументовану думку щодо різних аспектів громадсько-політичного життя в Україні та світі</p> <p>[12 ГЮ 6.3.1-3] застосовує історичні знання для дослідження сучасних явищ, подій і процесів</p> <p>[12 ГЮ 6.3.1-3 П]</p>	<p>Формування «квазірелігійних» культів (культ лідера, символи, ритуали). Підміна релігійних цінностей ідеологічними. Роль пропаганди у формуванні нової «віри».</p> <p>5.5. Релігія як форма опору Діяльність духовенства і віруючих проти тоталітарних режимів. Приклади допомоги і порятунку переслідуваних (зокрема під час Голокосту). Релігійні громади як простір альтернативної солідарності. Межі і можливості опору.</p> <p>5.6. Моральний вибір людини в умовах тоталітаризму Типи поведінки: співпраця, пристосування, спротив. Фактори, що впливають на вибір людини. Відповідальність за дії і бездіяльність. Осмилення історичного досвіду для сучасності.</p>	<p>людей або громад; формулювання висновків про значення релігії у тоталітарному суспільстві. <i>Моделювання та етичний вибір</i> аналіз кейсів морального вибору (обговорення позицій); створення «карти рішень» (співпраця / опір / нейтралітет); моделювання ситуацій вибору в умовах тиску. <i>Візуалізація та структурування інформації</i> побудова схем «релігія – ідеологія – влада»; створення таблиць порівняння режимів; візуалізація форм контролю і спротиву. <i>Комунікативна діяльність</i> дискусія: «чи можлива віра під контролем держави?»; обговорення: «де межа між виживанням і співпрацею?»; аргументоване висловлення позиції. <i>Рефлексивна діяльність</i> осмилення морального вибору людини в історії; формулювання власного ставлення до проблеми відповідальності; коротка письмова рефлексія.</p>
---	---	---

Тема 6. Сучасні трансформації релігії: секуляризація, глобалізація і нові виклики

<p>виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ і процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб [12 ПО 1.2.1-1]</p> <p>обґрунтовує нелінійність, багатоваріантність історичного розвитку [12 ПО 1.2.1-1 П]</p> <p>характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноти [12 ПО 1.2.1-3]</p> <p>виявляє і оцінює інформаційні маніпуляції і пропаганду, ідентифікує упереджені погляди і припущення у джерелах інформації [12 ПО 3.2.2-2]</p> <p>оцінює історичні процеси на основі їх передумов, перебігу і результатів [12 ПО 4.1.3-1]</p> <p>формулює судження на основі критеріїв, принципів і цінностей [12 ПО 4.2.1-1 П]</p> <p>обґрунтовує власні судження, висновки, оцінки [12 ПО 4.2.2-2]</p> <p>пояснює взаємодію політичних, економічних, соціальних і культурних чинників у розвитку суспільства [12 ПО 4.3.2-3]</p> <p>оцінює вплив належності до різних спільнот на власні погляди, цінності, громадянську позицію і поведінку [12 ПО 5.1.1-1]</p> <p>оцінює власну громадянську позицію, стереотипи, упередження і чинники впливу на їх формування</p>	<p>6.1. Секуляризація у ХХ–ХХІ ст. Поняття секуляризації та її прояви. Зменшення впливу релігії в європейських суспільствах. Зростання ролі науки, освіти, державних інститутів. Релігія як приватна справа людини. Варіативність процесів секуляризації у різних країнах.</p> <p>6.2. Релігійне відродження у сучасному світі Причини збереження і відновлення релігійності. Зростання ролі релігії у суспільствах Азії, Африки, Близького Сходу. Інтерес до духовних практик і пошуку сенсу. Співіснування секуляризації і релігійного відродження.</p> <p>6.3. Нові релігійні рухи (ХХ–ХХІ ст.) Причини появи (криза ідентичності, глобалізація, пошук сенсу). Особливості організації, поширення і впливу. Соціальні ризики та можливості. Критичне ставлення до нових релігійних практик.</p> <p>6.4. Релігія і медіа Використання цифрових платформ релігійними організаціями.</p>	<p><u>Мінімальний перелік</u> аналіз сучасних процесів (секуляризація, релігійне відродження); робота з медіаматеріалами; порівняння моделей взаємодії релігії і суспільства; визначення ролі релігії у сучасному світі; встановлення зв'язків між глобальними процесами і релігією.</p> <p><u>Рекомендований перелік (за видами діяльності)</u> <i>Аналітична діяльність</i> аналіз тенденцій: секуляризація vs релігійне відродження; порівняння моделей взаємодії релігії і держави у різних країнах; аналіз впливу релігії на сучасні конфлікти.</p> <p><i>Робота з медіа та інформацією</i> аналіз соціальних мереж і релігійного контенту; виявлення маніпуляцій у медіа; критичне оцінювання інформації (джерела, меседжі, цілі).</p> <p><i>Дослідницька діяльність</i> міні-дослідження сучасної релігійної спільноти або явища; дослідження ролі релігії у конкретному суспільстві; формулювання висновків про</p>
---	--	---

<p>[12 ПО 5.1.1-2 П] доводить та ілюструє прикладами цінність інклюзії різних груп і різноманітності в суспільстві</p> <p>[12 ПО 5.3.1-1] визначає зв'язок між дотриманням прав людини, демократією, мирним співіснуванням та економічним і соціальним благополуччям в історичній перспективі</p> <p>[12 ПО 6.1.1-2 П] прогнозує можливі суспільні зміни на основі аналізу сучасних процесів</p> <p>[12 ПО 6.2.1-2 П] висловлює аргументовану думку щодо різних аспектів громадсько-політичного життя в Україні та світі</p> <p>[12 ПО 6.3.1-3] застосовує історичні знання для дослідження сучасних явищ, подій і процесів</p> <p>[12 ПО 6.3.1-3 П]</p>	<p>Онлайн-релігія і нові форми релігійної практики. Релігійний контент у соціальних мережах. Інформаційні маніпуляції з використанням релігійної тематики.</p> <p>6.5. Релігія і глобалізація Взаємодія різних релігій у глобальному світі. Міжрелігійний діалог як інструмент взаєморозуміння. Конфлікти і співпраця в багатокультурних суспільствах. Релігія як фактор глобальних процесів.</p> <p>6.6. Релігія і сучасні виклики Війни і релігійний фактор (зокрема російсько-українська війна). Права людини і свобода совісті. Роль релігії у гуманітарних кризах і волонтерській діяльності. Релігія як ресурс підтримки і солідарності у кризових ситуаціях.</p>	<p>сучасні тенденції. <i>Візуалізація та прогнозування</i> створення схеми «релігія у глобальному світі»; візуалізація сучасних релігійних процесів; створення прогнозу «роль релігії у майбутньому». <i>Комунікативна діяльність</i> обговорення: «релігія – приватна справа чи суспільний фактор?»; дискусія: «чи зникне релігія у майбутньому?»; аргументоване представлення позиції. <i>Рефлексивна діяльність</i> осмислення ролі релігії у власному житті і суспільстві; оцінювання сучасних викликів; підсумкова рефлексія за курсом.</p>
Узагальнення та підсумок курсу		
<p>виявляє зв'язки між минулим і сучасністю (історичне значення факту), взаємовпливи історичних явищ і процесів, висловлює думку щодо ролі історичних осіб</p> <p>[12 ПО 1.2.1-1] характеризує вплив історичних процесів на людину і спільноти</p> <p>[12 ПО 1.2.1-3] формулює судження на основі критеріїв,</p>	<p>Узагальнення: як релігія впливала на історію Релігія як чинник історичного розвитку: влада, ідентичність, конфлікти, культура. Еволюція ролі релігії: від домінування до секуляризації та трансформації. Релігія і суспільство: зміни у різні історичні періоди. Релігія як ресурс конфлікту і співпраці.</p>	<p><i>Мінімальний перелік</i> узагальнення ролі релігії в історії (робота з таблицею/схемою); встановлення зв'язків між темами курсу; формулювання висновків; пояснення змін ролі релігії у різні історичні періоди; визначення значення релігії у</p>

<p>принципів і цінностей [12 ГО 4.2.1-1 П] обґрунтовує власні судження, висновки, оцінки [12 ГО 4.2.2-2] узагальнює контрверсійні судження і оцінки минулого, сучасних суспільних процесів для формулювання власних висновків та аргументації [12 ГО 4.3.2-2] пояснює взаємодію політичних, економічних, соціальних і культурних чинників у розвитку суспільства [12 ГО 4.3.2-3] прогнозує можливі суспільні зміни на основі аналізу сучасних процесів [12 ГО 6.2.1-2 П] висловлює аргументовану думку щодо різних аспектів громадсько-політичного життя в Україні та світі [12 ГО 6.3.1-3] застосовує історичні знання для дослідження сучасних явищ, подій і процесів [12 ГО 6.3.1-3 П]</p>	<p>Релігія у сучасному світі: виклики, тенденції, перспективи.</p>	<p>сучасному світі. <i>Рекомендований перелік (за видами діяльності)</i> <i>Аналітична діяльність</i> узагальнення матеріалу курсу (ключові поняття, процеси, закономірності); аналіз узагальнювального кейсу (сучасна подія з релігійним фактором); визначення тенденцій розвитку релігії у світі. <i>Дослідницька діяльність</i> презентація мініпроектів або досліджень; захист результатів дослідження; формулювання узагальнених висновків. <i>Візуалізація та структурування інформації</i> створення узагальнювальної схеми «релігія – влада – суспільство»; побудова таблиць порівняння історичних періодів; візуалізація змін ролі релігії. <i>Комунікативна діяльність</i> дискусія: «чи змінюється роль релігії у сучасному світі?»; аргументоване представлення власної позиції; обговорення результатів досліджень.</p>
---	--	--

		<p><i>Рефлексивна діяльність</i> підсумкова рефлексія за курсом; оцінювання власних досягнень; осмислення значення курсу для розуміння сучасного світу.</p>
--	--	---

Прикінцева частина

Оцінювання результатів навчання

Оцінювання результатів навчання у межах курсу «Релігія і влада: як віра формує суспільство» здійснюється відповідно до вимог Державного стандарту профільної середньої освіти та орієнтується на перевірку досягнення обов'язкових результатів навчання громадянської та історичної освітньої галузі. Оцінювання має компетентісно орієнтований характер і спрямовується не лише на перевірку знань фактів і понять, а насамперед на визначення здатності здобувачів освіти аналізувати історичні та сучасні суспільні процеси, працювати з різними видами джерел, критично оцінювати інформацію, аргументовано висловлювати власну позицію та застосовувати набуті знання для пояснення суспільних явищ.

Під час оцінювання враховується рівень сформованості історичного та критичного мислення, уміння встановлювати причиново-наслідкові зв'язки, аналізувати роль релігії у формуванні держав, політичних систем, суспільних конфліктів і культурних процесів, оцінювати вплив релігії на суспільство в різні історичні періоди, а також здатність розглядати складні суспільні питання з позицій прав людини, свободи совісті, толерантності та поваги до культурного різноманіття.

Оцінювання може здійснюватися через усні відповіді, участь у дискусіях і дебатах, аналіз історичних джерел і медіаматеріалів, виконання аналітичних і практичних завдань, написання есе й аргументованих відповідей, підготовку презентацій, створення схем, інфографіки та візуалізацій, виконання індивідуальних і групових дослідницьких та проєктних робіт, а також через самооцінювання і взаємооцінювання. Для окремих видів діяльності доцільно використовувати чіткі критерії оцінювання та рубрики, зрозумілі здобувачам освіти до початку виконання завдання.

Під час роботи з історичними джерелами та медіаматеріалами оцінюється здатність визначати походження, авторство, контекст створення та мету джерела, розрізняти факти й інтерпретації, виявляти упередження, маніпуляції та стереотипи, порівнювати різні точки зору й формулювати обґрунтовані висновки. Під час аналізу сучасних суспільних і релігійних процесів важливими є здатність застосовувати історичні знання для пояснення сучасних подій, аргументовано оцінювати суспільні явища та дотримуватися принципів етичної комунікації.

Під час оцінювання есе, аналітичних текстів і письмових робіт враховується повнота розкриття теми, логічність структури, самостійність суджень, аргументованість позиції, використання історичних прикладів і джерел інформації. У дискусіях та дебатах важливими є здатність коректно висловлювати власну позицію, спиратися на факти й аргументи, поважати думку інших учасників освітнього процесу та дотримуватися правил толерантної й безпечної комунікації під час обговорення контроверсійних тем.

Під час оцінювання дослідницьких і проєктних робіт доцільно враховувати якість формулювання проблеми та дослідницьких питань, добір і критичний аналіз джерел, аргументованість висновків, змістову точність, самостійність виконання, дотримання принципів академічної доброчесності та якість представлення результатів. Підсумкове оцінювання може здійснюватися у формах підсумкового проєкту, комплексного аналітичного завдання, тематичної письмової роботи, усного захисту дослідження або аналізу кейсу.

На основному рівні оцінювання зосереджується на розумінні базових понять і процесів, формуванні основних аналітичних умінь, роботі з джерелами за запропонованим алгоритмом та виконанні завдань із частковою педагогічною підтримкою. На поглибленому рівні оцінювання передбачає складнішу джерельну базу, більшу самостійність здобувачів освіти, виконання дослідницьких і проєктних завдань, аналіз контроверсійних суспільних і релігійних питань та аргументований захист власних висновків.

Доцільно використовувати формувальне оцінювання, рубрики, критерії самооцінювання та взаємооцінювання, адаптуючи їх до вікових особливостей здобувачів освіти, рівня навчання, складності теми та форм організації освітньої діяльності.

Методичні рекомендації щодо реалізації Програми

Реалізація Програми ґрунтується на компетентнісному, діяльнісному, проблемно-орієнтованому, міждисциплінарному, дослідницькому та ціннісно орієнтованому підходах. Освітній процес передбачає активне залучення здобувачів освіти до аналізу історичних і сучасних кейсів, роботи з джерелами різних типів, участі в дискусіях і дебатах, моделювання суспільних ситуацій, виконання дослідницьких і проєктних завдань, а також використання цифрових інструментів і медіаресурсів.

Під час реалізації курсу доцільно поєднувати історичний аналіз із осмисленням сучасних суспільних процесів. Теми взаємодії релігії та влади, релігійних конфліктів, свободи совісті, толерантності, міжкультурного діалогу та релігійного чинника у сучасному світі важливо розглядати не лише як сукупність історичних фактів, а як складні суспільні явища, пов'язані з політикою, культурою, ідентичністю, правами людини та громадянською взаємодією.

У роботі з навчальним матеріалом доцільно використовувати різні види джерел: історичні документи, релігійні тексти, публіцистику, наукові праці, статистичні матеріали, карти, фотографії, відеоматеріали, сучасні медіатексти та цифрові ресурси. Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення, уміння порівнювати різні точки зору, виявляти інтерпретації, стереотипи, упередження та маніпуляції.

Важливо створювати безпечне освітнє середовище, засноване на принципах толерантності, поваги до свободи совісті, різних переконань і культурного різноманіття. Під час опрацювання контроверсійних тем, пов'язаних із релігійними конфліктами, дискримінацією, насильством, переслідуванням релігійних спільнот або травматичним історичним досвідом, рекомендується дотримуватися принципів етичної комунікації, безпечної дискусії та поваги до особистого досвіду здобувачів освіти.

Програма враховує принципи інклюзивності та передбачає можливість адаптації навчальних матеріалів, форматів діяльності та способів представлення результатів відповідно до індивідуальних освітніх потреб здобувачів освіти. Доцільно використовувати різні формати виконання завдань: усні відповіді, есе, презентації, візуальні схеми, інфографіку, цифрові проєкти, подкасти, групові та індивідуальні дослідження.

Програма передбачає можливість індивідуалізації навчання через вибір здобувачами освіти тем дослідження, історичних і сучасних кейсів, джерел інформації, форматів представлення результатів та рівня складності окремих завдань. Доцільно використовувати індивідуальні, парні, групові та проєктні форми роботи, а також інтерактивні методи навчання – дебати, рольові ігри, симуляції, аналіз кейсів і моделювання суспільних ситуацій.

На основному рівні навчальна діяльність може передбачати роботу з базовими поняттями, аналіз окремих джерел за запропонованим алгоритмом, виконання порівняльних і пояснювальних завдань. На поглибленому рівні доцільно розширювати аналітичну й дослідницьку діяльність, ускладнювати джерельну базу, залучати контроверсійні суспільні та історичні питання, організовувати проєктну діяльність і самостійне дослідження.

Практична спрямованість курсу має забезпечувати зв'язок навчального матеріалу із сучасними суспільними процесами та життєвим досвідом здобувачів освіти. Доцільно залучати аналіз сучасних подій, дослідження локального контексту, участь у громадянських ініціативах і проєктах, що сприяє формуванню відповідальної громадянської позиції та здатності застосовувати набуті знання у реальному житті.

Освітні ресурси для реалізації Програми

- Український інститут національної пам'яті – матеріали з історичної пам'яті, релігійної політики, історії України XX–XXI ст., методичні рекомендації та цифрові виставки. URL: <https://uinp.gov.ua/> (дата звернення: 21.03.2026).
- Дія.Освіта – освітні серіали та матеріали з медіаграмотності, цифрової грамотності, критичного мислення та безпечної комунікації. URL: <https://osvita.diia.gov.ua/> (дата звернення: 21.03.2026).
- Prometheus – онлайн-курси з історії, громадянської освіти, критичного мислення, прав людини та релігієзнавства. URL: <https://prometheus.org.ua/> (дата звернення: 21.03.2026).
- EdEra – інтерактивні освітні курси та матеріали з історії, громадянської освіти, медіаграмотності й суспільствознавства. URL: <https://www.ed-era.com/> (дата звернення: 21.03.2026).
- Very Verified – курс із медіаграмотності, перевірки інформації та протидії маніпуляціям. URL: <https://verify.ed-era.com/> (дата звернення: 21.03.2026).
- Релігійно-інформаційна служба України (RISU) – аналітичні та інформаційні матеріали про релігійне життя в Україні та світі. URL: <https://risu.ua/> (дата звернення: 21.03.2026).
- United States Holocaust Memorial Museum – цифрові архіви, карти, свідчення та матеріали з історії Голокосту, геноцидів і прав людини. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/> (дата звернення: 21.03.2026).
- Yad Vashem – бази свідчень, освітні ресурси, віртуальні виставки та матеріали з історичної пам'яті. URL: <https://www.yadvashem.org/> (дата звернення: 21.03.2026).
- Council of Europe – Education for Democratic Citizenship – матеріали з громадянської освіти, прав людини, міжкультурного діалогу та демократичної культури. URL: <https://www.coe.int/en/web/education> (дата звернення: 21.03.2026).
- Google Arts & Culture – цифрові колекції музеїв, історичні виставки та віртуальні експозиції для роботи з візуальними джерелами. URL: <https://artsandculture.google.com/> (дата звернення: 21.03.2026).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Нормативно-правові документи

1.1. Кабінет Міністрів України. Про затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 25 лип. 2024 р. № 851 (зі змінами станом на 21.03.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/851-2024-%D0%BF> (дата звернення: 21.03.2026).

1.2. Кабінет Міністрів України. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 жовт. 2018 р. № 710-р (зі змінами, чинними станом на 21.03.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.03.2026).

1.3. Міністерство освіти і науки України. Про затвердження Концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти : Наказ МОН України від 30 лип. 2024 р. № 1072. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-reformuvannia-istorychnoi-osvity-v-systemi-zahalnoi-serednoi-osvity> (дата звернення: 21.03.2026).

1.4. Верховна Рада України. Про освіту : Закон України від 05 верес. 2017 р. № 2145-VIII (зі змінами, чинними станом на 21.03.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 21.03.2026).

1.5. Верховна Рада України. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16 січ. 2020 р. № 463-IX (зі змінами, чинними станом на 21.03.2026). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 21.03.2026).

2. Основна наукова література

2.1. Арістова А. Релігія і суспільство: сучасні взаємодії. Київ : Академперіодика, 2021. 312 с.

2.2. Бойко О. Д. Історія України : підручник. Київ : Академвидав, 2021. 640 с.

2.3. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ : Портал, 2022. 432 с.

2.4. Кисельов С. Релігія у публічному просторі: виклики сучасного суспільства. Київ : Дух і Літера, 2023. 284 с.

2.5. Плохій С. Брама Європи: історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Р. Ключка. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 496 с.

2.6. Релігія і церква в історії України / за ред. В. Смолія. Київ : Либідь, 2020. 760 с.

2.7. Саган О. Вселенське православ'я і Україна. Київ : Світ знань, 2023. 368 с.

2.8. Снайдер Т. Шлях до несвободи: Росія, Європа, Америка / пер. з англ. Г. Герасим. Львів : Човен, 2020. 392 с.

2.9. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ : Критика, 2021. 584 с.

3. Література з проблем релігії, влади та суспільства

3.1. Armstrong K. A History of God. New York : Ballantine Books, 1994. 496 p.

3.2. Berger P. The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion. New York : Anchor Books, 1990. 240 p.

3.3. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York : Simon & Schuster, 2011. 368 p.

3.4. Juergensmeyer M. Terror in the Mind of God: The Global Rise of Religious Violence. Berkeley : University of California Press, 2017. 360 p.

3.5. Smith A. Національна ідентичність / пер. з англ. П. Таращук. Київ : Основи, 1994. 224 с.

- 3.6. Wanner C. *Everyday Religiosity and the Politics of Belonging in Ukraine*. Ithaca : Cornell University Press, 2022. 312 p.
- 3.7. Гудзик К. *Православна церква і суспільство в сучасній Україні*. Київ : Дух і Літера, 2024. 240 с.
- 3.8. *Релігія під час війни: виклики, трансформації, суспільні практики* / за ред. Л. Филипович. Київ : УАР, 2025. 336 с.

4. Література з історичної пам'яті, конфліктів і громадянського суспільства

- 4.1. Гундорова Т. *Транзитна культура: симптоми постколоніальної травми*. Київ : Грані-Т, 2013. 548 с.
- 4.2. Касьянов Г. *Past Continuous: історична політика 1980-х – 2000-х. Україна та сусіди*. Київ : Laurus, 2018. 420 с.
- 4.3. Портнов А. *Історії для домашнього вжитку: есеї про польсько-російсько-український трикутник пам'яті*. Київ : Критика, 2013. 344 с.
- 4.4. *Релігія і громадянське суспільство в Україні: сучасні практики взаємодії* / за ред. О. Бучми. Київ : Саміт-Книга, 2024. 280 с.
- 4.5. Филипович Л. *Релігійна свобода і міжконфесійний діалог в Україні*. Київ : УАР, 2022. 256 с.

5. Документи та міжнародні акти

- 5.1. United Nations. *Universal Declaration of Human Rights (1948)*. URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (дата звернення: 21.03.2026).
- 5.2. Council of Europe. *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*. URL: <https://www.echr.coe.int/> (дата звернення: 21.03.2026).
- 5.3. Верховна Рада України. *Про свободу совісті та релігійні організації* : Закон України від 23 квіт. 1991 р. № 987-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/987-12#Text> (дата звернення: 21.03.2026).
- 5.4. Верховна Рада України. *Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні* : Закон України від 21 берез. 2023 р. № 3005-ІХ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text> (дата звернення: 21.03.2026).